

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ ІМЕНІ
П.Л.ШУПИКА

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення вченої ради

протокол _____ р. № _____

Голова вченої ради

член-кор. НАМН України, професор

_____ Олександр ТОЛСТАНОВ

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН І ПРОГРАМА
циклу тематичного удосконалення
«Жіноча сексологія»

Тривалість циклу – 45 годин (кредити ЄКТС)

Кафедра репродуктології та клінічної ембріології

Київ-2025

ПОГОДЖЕНО

вченою радою Навчально-наукового інституту
інноваційних медичних та освітніх технологій
імені Андрія Ткаченка

протокол № _____

« ____ » _____ 2025 р.

Директор Навчально-наукового інституту
інноваційних медичних та освітніх технологій
імені Андрія Ткаченка
професор _____ Дмитро КОНЬКОВ

СКЛАД РОБОЧОЇ ГРУПИ

1. Ромащенко Оксана	доктор медичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу відновної урології та новітніх технологій ДУ «Інститут урології ім.академіка О.Ф.Возіанова НАМН України».
2. Мельников Сергій	доктор медичних наук, головний науковий співробітник відділу відновної урології та новітніх технологій ДУ «Інститут урології ім.академіка О.Ф.Возіанова НАМН України».
3. Григоренко В'ячеслав	доктор медичних наук, професор, керівник відділу відновної урології та новітніх технологій ДУ «Інститут урології ім.академіка О.Ф.Возіанова НАМН України»
4. Білоголовська Валентина	кандидат медичних наук, завідувачка відділення ультразвукової діагностики «Інститут урології ім.академіка О.Ф.Возіанова НАМН України».
5. Мироненко Наталія	кандидат медичних наук, доцент кафедри клінічних дисциплін та медсестринства Науково-навчального медичного інституту Київського міжнародного університету
6. Нуріманов Каміль	кандидат медичних наук, завідувач відділу сексопатології та андрології ДУ «Інститут урології ім.академіка О.Ф.Возіанова НАМН України»
7. Яковенко Людмила	Кандидат біологічних наук, науковий співробітник відділу сигнальних систем клітини Інституту молекулярної біології та генетики НАН України

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до навчального плану та програми циклу тематичного удосконалення
«Жіноча сексологія»

Навчальний план та програма розроблені з метою ознайомлення та навчання фахівців, що займаються проблемами збереження репродуктивного та сексуального здоров'я пари, попередженням та усуненням жіночих сексуальних дисфункцій та забезпеченням якості життя жінки на різних вікових етапах.

Цикл проводиться за очною, очно-заочною формами з елементами дистанційного навчання.

Цикл проводиться відповідно до Положення про організацію освітнього процесу НУОЗ імені П.Л. Шупика з урахуванням вимог постанови Кабміну від 14.07.2021 №725 «Затвердження положення про систему безперервного професійного розвитку медичних та фармацевтичних працівників», наказу МОЗ України від 22.06.2021 №1254 «Про затвердження Положення про інтернатуру та вторинну лікарську (провізорську спеціалізацію)», зареєстрованого в Мін'юст 17.08.2021 за 1081/36703 (зі змінами та доповненнями) наказу МОЗ України від 18.08.2021 №1751 «Про внесення змін до наказу МОЗ України від 22.07.1993 №166», зареєстрованого в Мін'юсті 09.11.2021 за №1467/37089, Порядку підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників, затвердженого постановою Кабміну від 21.08.2019 №800, (зі змінами та доповненнями), наказу МОЗ України від 22.08.2019 за №293/33264, (зі змінами та доповненнями) та інших нормативних документів, що регламентують підготовку фахівців галузі знань «Охорона здоров'я» на післядипломному етапі.

Мета циклу - удосконалення теоретичної підготовки та практичних знань лікарів щодо сучасної методології профілактики, діагностики та лікування жіночих сексуальних дисфункцій на різних вікових етапах, збереження сексуальної гармонії подружньої пари, висвітлення сучасних досягнень сексуальної медицини.

Програма створена з урахуванням побажань лікарів акушерів-гінекологів, репродуктологів, сексопатологів, андрологів, урологів, психотерапевтів, ендокринологів, лікарів гінекологів дитячого та підліткового віку, лікарів сімейної та естетичної медицини, що навчалися на передатестаційних циклах та були висловлені на заключних конференціях за останні роки.

Сучасні дані сексуальної медицини свідчать про те, що різнобічні порушення репродуктивного здоров'я сім'ї можуть бути спричинені розладами сексуальної функції як жінки, так і чоловіка. Серед жінок із сексуальними дисфункціями частота гінекологічної патології зустрічається в 2-3 рази частіше. Водночас, оцінка стану сексуального здоров'я жінки за умови надання гінекологічної допомоги проводиться у виключних випадках. За межами уваги спеціалістів, які займаються питаннями інтимної сфери пари, залишаються проблеми жіночих сексуальних дисфункцій, саме яким відводиться суттєва роль в механізмах виникнення безпліддя, запальної хвороби геніталій, хронічного тазового болю, утворення пухлин, тощо. Стає дедалі актуальнішим, у зв'язку із збільшенням частоти сексуальних розладів у жінок в умовах військового часу,

потреба у розширенні обсягу інформації відносно етіології, передумов та механізмів формування різнобічних порушень сексуального здоров'я, їх ранньої діагностики та своєчасного лікування. Програма циклу тематичного удосконалення передбачає:

- поглиблення знань щодо анатомічних та функціональних вікових змін сексуального стану жінки на різних вікових етапах ;
- надання системи знань щодо характеристик сексуальності жінки репродуктивного віку при різних фізіологічних станах: під час вагітності, після пологів, лактації, за умови використання різних методів контрацепції;
- висвітлення сучасної класифікації, дефініцій жіночих сексуальних дисфункцій;
- освоєння методології ранньої діагностики та лікування жіночих сексуальних дисфункцій у жінок різних вікових груп;
- опанування сучасними знаннями щодо формування етапної системи профілактики порушень сексуального здоров'я жінки: від пубертатного періоду- до менопаузи;
- розкриття механізмів порушення сексуальної функції при гінекологічних захворюваннях (хронічній запальній хворобі геніталій, лейоміомі матки, ендометріоїдній хворобі, генітоуринарних менопаузальних розладах);
- оволодіння практичними навиками діагностики та етапного лікування жіночих сексуальних дисфункцій з використанням сучасних досягнень сексуальної медицини.

Навчальний план визначає тривалість навчання, розподіл годин, відведених на вивчення розділів навчальної програми.

В структурі навчального, тематичного і робочого планів передбачені традиційні форми занять: лекції, практичні заняття, різні види семінарів (клінічні розбори, дискусії).

Після закінчення навчання на циклі тематичного удосконалення «Жіноча сексологія» слухачі циклу здають залік та отримують посвідчення встановленого зразка.

Заняття проводяться на клінічних базах кафедри репродуктології та клінічної ембріології.

Можливо проведення циклу як виїзного та очно-заочного.

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН
циклу тематичного удосконалення
«ЖІНОЧА СЕКСОЛОГІЯ»

Тривалість циклу – 45 годин (3 кредити ЄКТС)

Контингент: лікарів акушерів-гінекологів, репродуктологів, терапевтів, лікарів сексопатологів, урологів, андрологів, ендокринологів, лікарів гінекологів дитячого та підліткового віку, лікарів сімейної та естетичної медицини.

Код	Назва розділу	Кількість навчальних годин			
		Лекції	Семі нар.	Прак тичн і заня ття	Разом Год/кре дити
1	2	3	4	5	6
1	Тестовий вхідний рівень знань		1		1/0,033
2	Історичний екскурс розвитку сексуальної медицини та жіночої сексології	2			2/0,366
3	Особливості формування сексуальної функції жінки на різних етапах життя	6		1	7/
4	Анатомо-функціональні характеристики формування жіночої сексуальної функції та сексуальних дисфункцій	4	1		5/0,333
5	Класифікація, дефініції та епідеміологія жіночих сексуальних дисфункцій	3	1	1	5/0,266
6	Методологія сучасної діагностики жіночих сексуальних дисфункцій	4		1	5/
7	Сексуальні дисфункції у жінок із гінекологічною патологією	6	1	1	8/0,333
8	Лікування жіночих сексуальних дисфункцій	6		1	7/0,266
9	Профілактика жіночих сексуальних дисфункцій. Досягнення сексуальної гармонії в парі	2	1		3/0,266
10	Заклучна конференція та залік			2	2/0,066
	Разом	33	5	7	45/3

ЦИКЛ ТЕМАТИЧНОГО УДОСКОНАЛЕННЯ
«ЖІНОЧА СЕКСОЛОГІЯ»

Назва курсів, розділів і тем		
Розділ 1	Тема 1	
1	1	Тестовий вхідний рівень знань
2		Розділ 2 Історичний екскурс розвитку сексуальної медицини та жіночої сексології
2	1	Історія розвитку сексуальної медицини та жіночої сексології
2	2	Невистигігальний підхід у визнанні жіночої простати та історія встановлення її функціональної активності впродовж життя жінки
3		Розділ 3 Особливості формування сексуальної функції жінки на різних етапах життя
3	1	Вплив гормонів на сексуальну поведінку жінки впродовж життя
3	2	Акселерація- як одна з передумов дебюту статевого життя у жінок. «Червоні прапорці» в практиці лікаря-гінеколога дитячого та підліткового віку
	3	Стан сексуального здоров'я жінок репродуктивного віку.
	4	Сексуальність при різних фізіологічних станах жінок репродуктивного віку: під час вагітності, в післяпологовому періоді, під час лактації, при використанні різних методів контрацепції
	5	Зміни характеристик сексуальної функції жінки від періоду менопаузального переходу до постменопаузи
	6	Вік, автоімунність, сексуальне життя та імунітет
		Розділ 4 Анатомо-функціональні характеристики формування жіночої сексуальної функції та сексуальних дисфункцій
4	1	Центральна регуляція сексуальної поведінки жінки
4	2	Ерогенні зони жінки першого та другого порядку Значимість чутливості ерогенних зон жінки та чоловіка в

	3	досягненні сексуальної гармонії пари
	4	Анатомо-функціональні характеристики жіночої простати. Зона G та її особливості.
		Жіноча еякуляція
		Розділ 5 Класифікація, дефініції та епідеміологія жіночих сексуальних дисфункцій
5	1	Сучасна класифікація жіночих сексуальних дисфункцій. Дефініції. Епідеміологічні результати досліджень сексуальних розладів чоловіка та жінки
5	2	Порушення сексуального бажання, збудження, в досягненні оргазму
5	3	Сексуальний біль. Сучасна класифікація та дефініції. Підходи до діагностики та лікування сексуального болю
		Розділ 6 Методологія сучасної діагностики жіночих сексуальних дисфункцій
6	1	Методи анкетування та створення карти ерогенних зон Формула сексуальної потенції жінки
6	2	Ультрасонографічне дослідження зони клітора та парауретральної зони на тлі сексуального спокою та за умови сексуального збудження
	3	Піхвова плетизмографія та вібротестування Визначення рН піхви до та після сексуального збудження Дослідження рівнів статевих стероїдів та гонадотропних гормонів при оцінці стану сексуального здоров'я жінки в динаміці спостереження
	4.	Метод ультрасонографічного дослідження різних типів жіночої простати у жінок різного віку
		Розділ 7 Сексуальні дисфункції у жінок з гінекологічною патологією
7	1	Сексуальні розлади у жінок із запальною хворобою геніталій
7	2	Сексуальні дисфункції у жінок з лейоміомою матки та ендометріюїдною хворобою геніталій.
7	3	Сексуальні розлади у жінок з хірургічною менопаузою.
7	4	Формування сексуальних дисфункцій у жінок з генітоуринарними менопаузальними розладами
	5	Сексуальні розлади у жінок з метаболічним синдромом
	6	Жіночий простатит, кісти та аденоми жіночої простати

		Розділ 8 Лікування жіночих сексуальних дисфункцій
8	1	Загальний підхід. Психотерапія
8	2	Фармакотерапія.
8	3 4 5 6.	Фізіотерапевтичні методи лікування. Лікування жіночого простатиту. Лікування вульводинії, диспаревнії, вагінізму Підходи до вибору метода контрацепції з урахуванням сексуального комфорту
		Розділ 9 Профілактика жіночих сексуальних дисфункцій. Досягнення сексуальної гармонії в парі
9	1	Підготовка дівчат -підлітків та юнаків до материнства і батьківства
9	2	Збереження сексуального здоров'я жінки та чоловіка ,забезпечення досягнення сексуальної гармонії пари.
10	2	Заклучна конференція та залік

**ПЕРЕЛІК ПРАКТИЧНИХ НАВИЧОК
для циклу тематичного удосконалення
«ЖІНОЧІ ФАКТОРИ БЕЗПЛІДДЯ»**

№ з/п	Назва практичної навички
1	2
1	Збір сексуального анамнезу Освоєння методу анкетування, створення та заповнення карти ерогенних зон жінки, карти сексуального болю
2	Фізикальне обстеження з урахуванням ендокринної патології, оцінка індексу маси тіла, розподілу жирової тканини; виявлення ознак гіперандрогенії .Оцінка при гінекологічному огляді особливостей розташування клітора, парауретральної зони, жіночої простати
3	Інтерпретація лабораторних показників визначення рівнів ФСГ, ЛГ, пролактину, естрадіолу; ДГЕА-S, тестостерону загального (Тзаг), тестостерону вільного (Твільний), індексу Тестостерону, глобуліна зв'язуючого статеві стероїди, прогестерону, оксітоцину, Вітаміну Д3.
4	Проведення рН метрії піхви до та після сексуальної стимуляції
5	Ознайомлення з методом ультрасонографічного дослідження клітора та парауретральної зони до та після сексуальної стимуляції
6	Складання алгоритму обстеження жінки за для виявлення сексуальних дисфункцій

**ПЕРЕЛІК
ПИТАНЬ ДО ЗАЛІКУ
ДЛЯ ЦИКЛУ ТЕМАТИЧНОГО УДОСКОНАЛЕННЯ
«ЖІНОЧА СЕКСОЛОГІЯ»**

1. Яка історія розвитку сексуальної медицини та жіночої сексології?
2. Яке визначення сексуального здоров'я, запропонованого ВООЗ?
3. Коли було введено в практичну медицину визначення «жіночі сексуальні дисфункції»?
4. В яких центрах головного мозку знаходяться зони, що відповідають за сексуальну поведінку жінки?
5. Яким гормонам належить основна роль в модуляції сексуальної реакції жінки?
6. Як змінюється з віком сексуальна поведінка жінки?
7. Особливості стану сексуального здоров'я у жінок репродуктивного віку: під час вагітності, після пологів, в період лактації?
8. Як впливає аноргазмія на фертильність жінки?
9. Як впливає вибір контрацепції на сексуальну функцію жінки?
10. Як змінюються показники сексуального здоров'я жінки в пре- та постменопаузі?
11. Які складові класифікації жіночих сексуальних дисфункцій (ЖСД)?
12. Які фактори є передумовою та тригером формування ЖСД?
13. Яка сучасна класифікація та нові дефініції сексуального болю?
14. Які складові сучасного алгоритму діагностики жіночих сексуальних дисфункцій?
15. Які стандартизовані методи діагностики використовують для визначення порушень сексуальної функції у жінок?
16. Які складові відновленого в 2015 алгоритму діагностики сексуального болю (диспареунії, вульводинії, вагінізму)?
17. Як часто зустрічається в гінекологічній та урологічній практиці жіночий простатит? Які клінічні характеристики є типовими при формуванні запальної хвороби жіночої простати?

18. Які підходи в лікуванні жіночого простатиту?
19. Які сексуальні розлади є провідними симптомами «мовчазних сальпінгітів», спричинених хламідійною інфекцією?
20. Які сексуальні розлади традиційно негативно впливають на якість життя жінок з генітоуринарними розладами?
21. Чому ендометріюїдну хворобу геніталій називають «кілером сексуальності» жінки?
22. Яка профілактика виникнення сексуальних розладів у жінок з хірургічною менопаузою?
23. Які сексуальні порушення мають місце у жінок з метаболічним синдромом?
25. Які терапевтичні підходи до лікування використовуються в сексуальній медицині для відновлення сексуального здоров'я жінок?

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко М.І. Сексологія та сексопатологія. АДЕФ-Україна, 2023, 304 с.
2. Камінський В.В., Татарчук Т.Ф. Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги. Київ, 2019. 119.
3. Гнатко О.П. (ред.). Акушерство та гінекологія: у 4 т. Том 3: Гінекологія. Київ: ВСВ «Медицина», 2020. 416 с.
4. Здравомислов В.І. Функціональна жіноча сексологія, 1985, Алма-Ата, 269с.
5. Ромащенко О.В., Григоренко В.М., Білоголовська В.В. Рен'є де Грааф. Шлях генія у світовій репродуктології. Медичні аспекти здоров'я жінки. №3-4 (144-145). 2022. С.1-4. <https://mazg.com.ua/>. ISSN 2311-5335.
6. Ромащенко О.В. Генітоуринарний менопаузальний синдром. Відповіді на запитання, що виникають на межі менопаузального віку. Медичні аспекти здоров'я жінки. №5(146). 2022. С.1-4. <https://mazg.com.ua/>. ISSN 2311-5335.
7. Ромащенко О.В., Григоренко В.М., Мельников С.М., Білоголовська В.В., Джураєва Л.С., Мироненко Н.О. Сексуальні дисфункції у жінок різного віку // Чоловіче здоров'я, гендерна та психосоматична медицина. №1-2 (14-15). 2022. С.68-76. www.ujmh.net.
8. Romashchenko O., Grygorenko V., Bilogolovska V., Melnikov et al. Peculiarities of ultrasound diagnostics of parauretral glands in women of fertile age. Pathologia. Том18, №2, 2021. P.203-210.
9. Ромащенко О.В., Мельников С.М., Білоголовська В.В., Мироненко Н.О., Джураєва Л.С. Сексуальні дисфункції у жінок з лейоміомою матки. Акушерство, гінекологія, Генетика, Том 7, №1-2(21), 2021.
10. Возіанов С.О., Ромащенко О.В., Білоголовська В.В., Мельников С.М. Нарис історії розвитку жіночої сексології. Медичні аспекти здоров'я жінки, № 7-8(128-129), 2019, С.47-57.
11. Romashchenko O., Grygorenko V., Bilogolovska V., Kosiukhno M., Melnykov S. TYPES OF FEMALE PROSTATE GLAND. The Journal of Sexual Medicine, Vol.15., Number 7, Supplement 3, July 2018, P.317. www.jsm.jsexmed.org.
12. Ромащенко О.В. Порушення оргазму у жінок. Український журнал «Чоловіче здоров'я, гендерна та психосоматична медицина». 2023. № 1(16). С. 26-42.
13. Sexual Medicine. Sexual Dysfunctions in Men and Women. Editors T.F.Lue, R.Basson, R.Rosen, F.Giuliano, S.Khoury, F.Montorsi. Health Publication, 2004, 991p. ISBN 0-9546956-0-7.
14. The EFS and ESSM Syllabus of Clinical Sexology/ESSM Educational Committee. Editors P.S.Kirana, F.Tripodi, Y.Reisman, H.Porst / MEDIX publishers, 2013. 1363p.
15. The ESSM Manual of Sexual Medicine. Written by the ESSM Educational Committee. Editors Y. Reisman, H.Porst, L.Lowenstein, F.Tripodi, P.S.Kirana / 2nd updated edition 2015. MEDIX publishers, 1247p.
16. Godha K, Tucker KM, Biehl C, Archer DF, Mirkin S. Human vaginal pH and microbiota: an update. Gynecol Endocrinol. 2018 Jun;34(6):451-455. doi: 10.1080/09513590.2017.1407753. Epub 2017 Dec 22.
17. Caruso, S., Rapisarda, A.M., Cianci, S. Sexuality in menopausal women. Curr. Opin. Psychiatry 2016, 29, 323–330.

18. Ahmad NN, Butsch WS, Aidarous S. Clinical management of obesity in women: addressing a lifecycle of risk. *Obstet Gynecol Clin North Am.* 2016;43(2):201–230. doi: 10.1016/j.ogc.2016.01.007.
19. Are Endrogens Linked to Female Sexual Function? A Systemic Review and Meta-Analysis. Simon et al., *J. Sex .Med.*, 2022.
20. Bason R., Leiblum S., Brotto L., Derogatis L., Fourcroy J., Fugl-Meyer K. et al. Revised definitions of women's sexual dysfunction. *The Journal of Sexual Medicine* 2004; 1(1); 40-48.
21. Clayton, A.H.; Vignozzi, L. Pathophysiology and medical management of hypoactive sexual desire disorder of hypoactive sexual desire disorder. In: *Textbook of Female Sexual Function and Dysfunction—Diagnosis and Treatment*; Goldstein, I., Clayton, A.H., Goldstein, A.T., Kim, N.N., Kingsber, S.A., Eds.; Wiley Blackwell: Oxford, UK, 2018; pp. 59–10022.
22. Christmas, Monica M., and Susan Reed. "Sexual dysfunction after menopause: guidelines for assessment and management." *Obstetrics and Gynecology Clinics* 51.2 (2024): 341-364. [https://www.obgyn.theclinics.com/article/S0889-8545\(24\)00008-1/abstract](https://www.obgyn.theclinics.com/article/S0889-8545(24)00008-1/abstract).
23. Dekker A(1), Matthiesen S, Cerwenka S, Otten M, Briken P. Health, Sexual Activity, and Sexual Satisfaction.// *Dtsch Arztebl Int.* 2020 Sep 25;117(39):645-652. doi: 10.3238/arztebl.2020.0645. *J. Sex. Med.* 2017, 14, 675–686.
24. Davis, Susan R. "Sexual dysfunction in women." *New England Journal of Medicine* 391.8 (2024): 736-745. <https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMcp2313307>
25. Goldstein I, Graziotin A, Heiman JR. Female sexual dysfunction. In: Jardin A, Wagner G, Khoury S, Guiliano F, editors. *Erectile dysfunction*. Plymouth: Plymbridge Distributors; 2000; 509-56.
26. Fernández-Carrasco, Francisco Javier, et al. "Influence of pregnancy on sexual desire in pregnant women and their partners: systematic review." *Public health reviews* 44 (2024): 16063.
27. Kim, G.; Jeong, G.W. Menopause-related brain activation patterns during visual sexual arousal in menopausal women: An fMRI pilot study using time-course analysis. *Neuroscience* 2017, 343, 449–458.
28. Lewis RW¹, Fugl-Meyer KS, Corona G, Hayes RD, Laumann EO, Moreira ED Jr, Rellini AH, Seigraves T. Definitions/epidemiology/risk factors for sexual dysfunction. *J Sex Med.* 2010 Apr;7(4 Pt 2):1598-607. doi: 10.1111/j.1743-6109.2010.01778.x.
29. MASTERS WH, JOHNSON VE. The sexual response cycle of the human female. III. The clitoris: anatomic and clinical consideration. *West J Surg Obstet Gynecol.* 1962 Sep-Oct;70:248-57.
30. Morotti E¹, Battaglia B, Persico N, Zampieri M, Busacchi P, Venturoli S, Battaglia C. Clitoral changes, sexuality, and body image during the menstrual cycle: a pilot study. *J Sex Med.* 2013 May;10(5):1320-7. doi: 10.1111/jsm.12103. Epub 2013 Feb 19.
31. McCoy NL¹, Pitino L. Pheromonal influences on sociosexual behavior in young women. *Physiol Behav.* 2002 Mar;75(3):367-75. DOI: 10.1016/s0031-9384(01)00675-8.

32. McCoy NL¹. Methodological problems in the study of sexuality and the menopause. *Maturitas*. 1998 May 20;29(1):51-60.
33. Nappi RE, Seracchioli R, Salvatore S, Cagnacci A, Di Paolantonio T, Busacca M; investigators of the EVES Study. Impact of vulvovaginal atrophy of menopause: prevalence and symptoms in Italian women according to the EVES study. *Gynecol Endocrinol*. 2019 May;35(5):453-459. doi: 10.1080/09513590.2018.1563883. Epub 2019 Jan 31.
34. Neijenhuijs KI, Hooghiemstra N, Holtmaat K, Aaronson NK, Groenvold M, Terwee CB, Cuijpers P, Verdonck-de Leeuw IM, The Female Sexual Function Index (FSFI)—A Systematic Review of Measurement Properties, *The Journal of Sexual Medicine*. 2019; 16;5; 640-660. <https://doi.org/10.1016/j.jsxm.2019.03.001>.
35. O'Connell HE, Hutson JM, Anderson CR, Plenter RJ. Anatomical relationship between urethra and clitoris. *J Urol* 1998;159:1892-7.
36. Panay N, Palacios S, Bruyniks N, Particco M, Nappi RE; EVES Study investigators. Symptom severity and quality of life in the management of vulvovaginal atrophy in postmenopausal women. *Maturitas*. 2019 Jun;124:55-61. doi: 10.1016/j.maturitas.2019.03.013. Epub 2019 Mar 18.
37. Parish SJ, Hahn SR, Goldstein SW, et al. The international society for the study of women's sexual health process of care for the identification of sexual concerns and problems in women. *Mayo Clin Proc*. 2019;94(5):1–2. doi: 10.1016/j.mayocp.2019.01.009.
38. Davis SR, Wahlin-Jacobsen S. Testosterone in women--the clinical significance. *Lancet Diabetes Endocrinol*. 2015 Dec;3(12):980-92. doi: 10.1016/S2213-8587(15)00284-3. Epub 2015 Sep 7.
39. Puppo V. Anatomy and physiology of the clitoris, vestibular bulbs, and labia minora with a review of the female orgasm and the prevention of female sexual dysfunction. *Clin Anat*. 2013 Jan;26(1):134-52. doi: 10.1002/ca.22177. Epub 2012 Nov 21.
40. Rausch D, Rettenberger M. Predictors of Sexual Satisfaction in Women: A Systematic Review // *Sex Med Rev*. 2021 Jul; 9(3):365-380. doi: 10.1016/j.sxmr.2021.01.001. Epub 2021 Jun 4.
41. Reed MA Female Sexual Dysfunction // *Clin Plast Surg*. 2022 Oct;49(4):495-504. doi: 10.1016/j.cps.2022.06.009.
42. Rosen RC. Prevalence and risk factors of sexual dysfunction in men and women. *Curr Psychiatry Rep* 2000; 2: 189-1.
43. Rozenberg S, Nappi RE, Schaudig K, et al. Couplepause: deconstructing sick menopause and andropause during midlife. *J Sex Med*. 2023;20(11):1270–1273. doi: 10.1093/jsxmed/qdad113.
44. Spear GT, McKenna M, Landay AL, Makinde H, Hamaker B, French AL, Lee BH. Effect of pH on Cleavage of Glycogen by Vaginal Enzymes. *PLoS One*. 2015 Jul 14;10(7):e0132646. doi: 10.1371/journal.pone.0132646. eCollection 2015.
45. Salari, Nader, et al. "The sexual dysfunction in women with thyroid disorders: a meta-analysis." *BMC endocrine disorders* 24.1 (2024): 279.
46. Taylor H. S., Pal L., Seli E. (eds.). *Speroff's Clinical Gynecologic Endocrinology and Infertility*. 9th ed. Philadelphia: Wolters Kluwer, 2020. 1280 p.

47. Thornton K, Chervenak J, Neal-Perry G. Menopause and Sexuality. *Endocrinol Metab Clin North Am.* 2015 Sep;44(3):649-61. doi: 10.1016/j.ecl.2015.05.009.
48. Vander Borgh M., Wyns C. Fertility and infertility: Definition and epidemiology. *Clinical Biochemistry.* 2018. Vol. 62. P. 2–10.
49. Vignozzi, L., Maseroli, E. (2020). Hormones and Sex Behavior. In: Petraglia, F., Fauser, B. (eds) *Female Reproductive Dysfunction . Endocrinology.* Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-14782-2_6
50. W.A.Fisher,I.Grunvald,E.Jannini et al.Standarts for Clinical Trials in Male and Female Sexual Dysfunction:IV.Unique Aspects of Clinical Trials in Female Sexual Dysfunction.*J Sexual Med.*-Vol.14,№1-2017-P.19-26. doi: 10.1016/j.jsxm.2016.08.016.
51. Whipple B. Graziottin A. Orgasmic disorders in women in: Porst H. Buvat J. (Eds), *ISSM (International Society of Sexual Medicine) Standard Committee Book, Standard practice in Sexual Medicine,* Blackwell, Oxford, UK, 2006, p. 334-341 .
52. WOMEN IN PREMENOPAUSE. *The Journal of Sexual Medicine*, Vol.15., Number 7, Supplement 3, July 2018, www.jsm.jsexmed.org, P.29.
53. Zaviacic M. *The female prostate: from vestigial Skene 's, paraurethral glands and ducts in woman's functional prostate.* 1999.Bratislava, Slovakia: Slovack Academic Press, 171p.